

KONSTYTUCJA 3 MAJA I TARGOWICA
NA POZIOMIE REGIONALNYM:
LOSY POWIATU SŁUCZORZECKIEGO W LATACH 1792–1793

THE 3 MAY CONSTITUTION AND THE TARGOWICA CONFEDERATION
AT REGIONAL LEVEL:
THE FATE OF THE SŁUCZORZECKI DISTRICT IN 1792–1793

Vadzim Aniparkou

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

e-mail: aniarkou@umk.pl

ORCID: 0000-0001-7058-1275

DOI:10.53264/axregia/KZ.2022.12.POL

ABSTRACT

The example of Słuck (now Sluck, Belarus), a private town owned by the Radziwiłł family, shows the idiosyncrasies of the course and the manner of perceiving the events surrounding the adoption of the 3 May Constitution and its subsequent abolition in the various regions of the Polish-Lithuanian Commonwealth. In this 'local' dimension, the textbook political division between the supporters of the Constitution and those of the Targowica Confederation was considerably blurred, or even lost its significance. In 1791–1792, as a result of administrative reform, Słuck became the centre of the new Słuczorzecki district; its creation was a factor in gaining the support of the local nobility for the 3 May Constitution at the *sejmik* held in February 1792. The Targowica Confederation did not recognize the creation of the new district, treating all the reforms of the Four-Year Sejm as illegal, but the abolition of the district itself by the decision of the General Confederation in Vilnius was a mere formality, given the existence of a local Targowica Confederation in Słuck, whose leadership was made up of officials, commissioners and judges from the Słuczorzecki district.

KEYWORDS

3 May Constitution; Four-Year Sejm; reform of territorial administration; Słuczorzecki district; territorial sejmiks; local politics; Targowica Confederation; Partitions of of the Polish-Lithuanian Commonwealth; Russian partition

* * *

Jedną z kluczowych decyzji podjętych podczas obrad Sejmu Wielkiego (1788–1792) na Zamku Królewskim w Warszawie były wytyczne dotyczące przeprowadzenia reformy administracji terytorialnej Rzeczypospolitej¹. W ich wyniku doszło m.in. do utworzenia z części województwa nowogródzkiego nowego powiatu słuczorzeckiego z siedzibą w Słucku. Nazwa miasta i powiatu pochodzi od rzeki Słucz, lewego dopływu Prypeci. Zgodnie z ustawą sejmową z 2 listopada 1791 r. w skład nowej jednostki administracyjnej wchodziło siedem parafii rzymskokatolickich: hłuska, słucka, kopylska, cimkowicka, klecka, lachowicka i niedźwiedzka². Utworzenie dodatkowych powiatów było częścią kampanii politycznej mającej na celu wzmocnienie poparcia dla działań Sejmu Czteroletniego na prowincji. Pomnożenie ich liczby przekładało się w sposób bezpośredni na większą liczbę stanowisk do obsadzenia przez miejscową szlachtę, a perspektywa zdobycia tychże wzmocniała lojalność lokalnych elit wobec sejmu i rokowała większe poparcie dla reform, których fundament stanowiła Konstytucja 3 maja. Wsparcie takie miało również widoczną wadę. Analiza sceny politycznej w przededniu i podczas sejmiku słuckiego z lutego 1792 r. pokazuje, że przynajmniej w tym przypadku, wbrew wnioskowi Wojciecha Szczygielskiego, głównym mechanizmem zapewniającym uznanie Konstytucji nie był czynnik ideowy, lecz utylitarny (względ na szanse kariery)³.

PODMIOTY POLITYKI LOKALNEJ

Tradycyjną cechą regionu słuckiego stanowiła zależność od książąt Radziwiłłów, którzy zapewniali sobie kontrolę nad tamtejszą szlachtą, np. oddając majątki rodowe w dzierżawę lub zastaw. Tym sposobem z domem Radziwiłłów związane były wszystkie rodziny szlacheckie, których przedstawiciele pretendowali do wysokich pozycji w kręgu regionalnej elity politycznej: Reytanowie, Ginterowie, Korsakowie, Woyniłłowiczowie, Rymaszowie i inni⁴. Jednak na początku lat 90. XVIII w. zarządzanie główną częścią dóbr radziwiłłowskich należało do opiekunów nad małoletnim Dominikiem, synem nieżyjącego od 1786 r. podkomorzego litewskiego Hieronima Wincentego i dziedzicem jego przyrodniego brata, zmarłego w 1790 r. wojewody

¹ Artykuł powstał w rezultacie stażu naukowego w Zamku Królewskim w Warszawie w dniach 10 I–11 II 2022 r. W tym miejscu pragnę podziękować prof. Zofii Zielińskiej i dr. Pawłowi Krokoszowi za konsultację podczas przygotowywania tekstu w języku polskim.

² *Rozkład województw, ziem i powiatów, z oznaczeniem miast, a w nich miejsc konstytucyjnych dla sejmików w prowincjach koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, w: *Volumina legum*, t. 9 (dalej: VL 9), Kraków: Akademia Umiejętności, 1889, s. 333. Zwrócę uwagę na różnicę pisowni nazwy powiatu w źródłach z lat 1791–1793: „słuczorzecki” (materiały komisji cywilno-wojskowej, zob. przyp. 37–38); „słuczorecki” (korespondencja, przyp. 19–20); „słuczorzeski” (VL 9; *laudum* sejmiku 1792 r., przyp. 22); „słuczoreski” (dyplomy nominacyjne, przyp. 16; akta konfederacji, przyp. 44).

³ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1994, s. 362–394. Zob. także E. Kwiatkowska-Jeznach, *Sejmiki lutowe 1792 r. w relacjach „Gazety Narodowej i Obcej” i „Gazety Warszawskiej”*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”, 2014, nr 92, s. 49–63.

⁴ Strukturę lokalnej własności ziemskiej i sposobu użytkowania ziemi przedstawia V rewizja przeprowadzona przez władze rosyjskie w latach 1794–1795, Nacyónalny gistoryčny arhiu Belarusi, Minsk (dalej: NGAB), f. 333, op. 9, nr 169.

wileńskiego Karola Stanisława (zw. Panie Kochanku). Prawo do opieki zostało przekazane na mocy decyzji Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego kasztelanowi wileńskiemu Maciejowi Radziwiłłowi, którego niepewnej pozycji jako opiekuna dowodziły pretensje sądowe dwóch innych krewnych: wojewody wileńskiego Michała i wojewody trockiego Józefa Radziwiłłów, pragnących mieć współudział w zawsze bardzo zyskowej opiece nad Dominikiem (a właściwie jego dobrami)⁵.

Sytuacja niejasnych praw opiekuńczych z jednej strony zwiększała lojalność Macieja Radziwiłła wobec inicjatyw władz warszawskich (m.in. w kwestiach reformy administracyjnej), z drugiej zaś przyczyniała się do wzrostu znaczenia drugoplanowych działaczy politycznych w regionie. Najstynniejszym z nich był pisarz ziemski nowogródzki Michał Reyten (Reytan) (brat Tadeusza, legendarnego posła na sejm 1773 r.). Od lat 60. XVIII w. znajdował się on w otoczeniu Karola Stanisława Radziwiłła (w tej roli przedstawił go Adam Mickiewicz w poemacie *Pan Tadeusz*⁶) – dwukrotnie za zgodą dworu królewskiego wybrano go na posła nowogródzkiego (1778, 1786) i dwukrotnie został deputatem Trybunału Głównego (1779, 1784)⁷. Brat Michała Reytena, Stanisław, jako poseł nowogródzki w latach 1790–1792 był gorącym zwolennikiem Konstytucji 3 maja, a w przeddzień jej uchwalenia brał udział w podpisaniu w warszawskim pałacu Radziwiłłów tzw. asekuracji, tajnego przyrzeczenia poparcia *Ustawy rządowej* przez grupę senatorów i posłów⁸.

Bardziej widoczny ślad w działalności Sejmu Czteroletniego pozostawił jednak inny poseł z tego województwa, sędzia ziemski nowogródzki Michał Bernowicz⁹. To właśnie on odegra

⁵ Materiały procesowe: PAN Biblioteka Kórnicka, rkps 11164, *Zbiór całego procesu między JJ. OO. Książętami Radziwiłłami Maciejem kasztelanem wileńskim, a Józefem trockim i Michałem wileńskim wojewodami o opiekę nad małoletnim Księciem Dominikiem Radziwiłłem podkomorzycem W. Ks. Lit. w Trybunale W. Ks. Lit. odeszłym roku 1791*. Zob. także Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów z Nieborowa – Akta majątkowe dawniejsze, sygn. 33, *Punkta podane do ułożenia interesów opieki nad księciem Dominikiem Radziwiłłem podkomorzycem W. X. Lit., Michał Radziwiłł, Józef Radziwiłł, w Nieświżu, 6 IV 1791* (druk [1791]), s. 1–2; *ibidem*, *(Punkta do ugody czyli addyament do punktów przez JO Książąt Ichmościów wileńskiego i trockiego wojewodów na dniu 6 aprilis 1791 roku w Nieświżu podanych, teraz na nowo JO Ks. Jegomości kasztelanowi wileńskiemu podaje się w Grodnie. Michał Radziwiłł, Józef Radziwiłł, w Grodnie, 25 V 1791* (druk [1791]) s. 7–8; Z. Anusik, A. Stroynowski, *Radziwiłł Dominik Hieronim*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 30, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, s. 176–178.

⁶ M. Mycielski, *Reytan Michał*, w: PSB, t. 31, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988, s. 230–231. Nazwiska podaję w wersji ze źródeł.

⁷ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2000, s. 99; A. Daniłczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 2010, s. 110; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794): spis*, opr. A. Rachuba, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004, s. 343, 364.

⁸ A. Stroynowski, *Reprezentanci Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasie uchwalenia Konstytucji 3 Maja*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica”, 1991, nr 41, s. 5; Szczygielski, *op.cit.*, s. 344. Facsimile podpisu w: B. Dembiński, *Polska na przełomie*, Warszawa: A. Altenberg, 1913, między s. 486 i 487.

⁹ Karierę polityczną Michał Bernowicz robił w szeregach partii dworskiej; ułatwiało ją zbliżenie dworu z domem radziwiłłowskim. Z sejmiku nowogródzkiego był dwukrotnie deputatem do Trybunału Głównego (1767, 1774), a w 1788 r. poseł. Nie cieszył się jednak dużym poparciem Karola Stanisława Radziwiłła. W 1780 r. na podzielonym sejmiku w Nowogródku po zaciętej walce stronnictw, po głośnym skandalu i protestacjach ustąpił mandatu Michałowi Radziszewskiemu, pułkownikowi milicji radziwiłłowskiej. W 1786 r. ponownie został zmuszony wycofać się po cichu z poselstwa na rzecz Michała Reytena. Szczyt publicznej sławy Bernowicza przypadł na obrady sejmu 1788–1792: uczestniczył w przygotowywaniu projektu ustawy o cywilno-wojskowych komisjach w Wielkim

główną rolę w przygotowaniu sejmiku słuckiego, a także będzie jednym z mediatorów między dworem królewskim a Radziwiłłami.

Podobnie jak większość innych postów i senatorów Bernowicz był nieobecny na sesji 3 maja 1791 r.¹⁰ Innymi słowy, w przeciwieństwie do Stanisława Reytena nie należał do grona wtajemniczonych w przygotowanie *Ustawy rządowej*. Okoliczność ta nie miała jednak większego znaczenia w jego dalszych relacjach ze Stanisławem Augustem.

Celem dworu królewskiego po uchwaleniu Konstytucji było zapewnienie na prowincji warunków do jej poparcia, m.in. przez tworzenie dodatkowych powiatów i nowe nominacje na urzędy. Wymowne tego świadectwo stanowił list Stanisława Augusta do Michała Bernowicza z 24 stycznia 1792 r. Samo pismo się nie zachowało, ale jego treść można poznać z odpowiedzi Bernowicza (z 6 lutego 1792 r.):

Za dobroćliwość, które w liście pod dniem 24 ianuarii datowanym odbieram, łask Waszej Królewskiej Mości, Pana Mego Miłościwego, przyrzeczenie wyniesienia mnie do krzesła senatorskiego, jeśli się te w powiecie słuczozeskim otworzy, składam najgłębsze u podnóżka tronu Pańskiego dzięki. Dozwalasz mi, Miłościwy Panie, w tymże liście upewnić obywateli powiatu słuczozeskiego na rejestrze wyrażonym, że dystrybucja urzędów powiatowych ich nie minie; pozwolenia tego w układzie następnych sejmików używać będę tak, żebym najwłaściwiej dogodził zamiarom W. K. M[oi]s[ci], Pana mego miłościwego, w jednomyślności umysłów obywatelskich szukającego istotnych szczęśliwości narodu swego¹¹.

Głównym zadaniem politycznym lutowego sejmiku w Słucku miała być legitymizacja *Ustawy rządowej*. Jak wynika z powyższego cytatu, Stanisław August, obiecując nominacje wkrótce po odbyciu sejmiku, gwarantował tym samym Konstytucji poparcie ze strony najbardziej wpły-

---

Księstwie Litewskim (wspólnie z posłem brastawskim Tomaszem Wawrzeckim), zaktywizował się również w związku z zagrożeniem buntami na Ukrainie. Bernowicz, uważany za znawcę problematyki prawosławia, został członkiem, a w 1792 r. sekretarzem deputacji indagacyjnej, której wyniki doprowadziły do aresztowania biskupa perejaślawskiego Wiktora Sadkowskiego, zwierzchnika dyzunitów w Rzeczypospolitej. Hierarchę oskarżano o inspirowanie chłopskich rozruchów na Wołyniu i Podolu oraz przygotowywanie antykatolickiego wystąpienia w Słucku (1789); ponadto miał on zmuszać księży prawosławnych do złożenia przysięgi wierności Katarzynie II. Decyzją zwołanej na wniosek Bernowicza w 1791 r. kongregacji pińskiej doszło do chwilowego uniezależnienia się Kościoła prawosławnego w Koronie i na Litwie od Rosji. Odzwierciedleniem tych wydarzeń był fragment instrukcji poselskiej sejmiku słuckiego z dnia 15 II 1792 r.: „Wniosą jww. postowie [Michał Bernowicz i Stanisław Reyten – przyp. V.A.] prosby o erekcją biskupstwa ruskiego w Litwie dla przyspieszenia ich obowiązkom i religii rząd[nej] i przyniesienia przez ustawę zwierzchnika spokojności”, NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 15. Zob. również: Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (dalej: B Czart.), Stanisław August do M. Bernowicza, Warszawa, 2 XII 1789, 13 (?) 1792, rkps 722, s. 453, 463; W. Bubień, *Sejmik nowogródzki, słuczozeski i stwołowicki w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego 1764–1795*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2007, s. 84–85 (praca doktorska, mps); R. Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół katolicki, 1788–1792*, Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2012, s. 259, 412, 419–423, 574, 586–589, 640, 839–853; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r. (cz. II)*, „Przegląd Historyczny”, t. 51, 1960, z. 2, s. 362; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, parengė R. Jurgaitis, A. Stankevič, A. Verbickienė, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras, 2015, s. 218–224; A. Šapoka, *Raštai. T. 2: Lietuva reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, s. 158–160.

¹⁰ B Czart., rkps 722, M. Bernowicz do Stanisława Augusta, Słuck, 22 V 1791, s. 455.

¹¹ *Ibidem, idem ad eundem*, Bobownia, 6 II 1792 r., s. 461.

wowej części jego uczestników. Chociaż samej listy kandydatów na urzędy w nowym powiecie nie znamy, przypuszczam, że umieszczone tam nazwiska nie różniły się zbytnio od tych, które kilka miesięcy po zakończeniu sejmiku pojawiły się w królewskich przywilejach nominacyjnych (zob. spis niżej). Wybrańcy reprezentowali najbardziej wpływowe rodziny szlacheckie w nowym powiecie. Tradycyjnie pomiędzy nimi mogły zachodzić różnice interesów, jednakże w lutym 1792 r. zjednoczył ich współdziałanie w zainicjowanym przez Stanisława Augusta procesie podziału stanowisk urzędniczych. Sejmik uzyskał więc wszelkie szanse na spokojne obrady, bez ekscesów, według nakreślonego w Warszawie scenariusza.

Teoretycznie scenariusz ów mógł zostać zakłócony przez Petersburg, ale zimą 1791/1792 r. cesarzowa rosyjska Katarzyna II nie zdecydowała się jeszcze na zmianę instrukcji dla swojego posła w stolicy Rzeczypospolitej Jakowa Bułhakowa. Jego działania miały nadal pozostawać pozornie pasywne, także wobec lutowych sejmików. Trzeba też wziąć pod uwagę, że wśród posłów sejmowych, których Bułhakow określił jako potencjalnie zaangażowanych w interesy i plany Rosji, nie było ani jednego przedstawiciela województwa nowogródzkiego¹². Z kolei z kręgu senatorów na liście dyplomaty rosyjskiego znaleźli się m.in. wojewoda nowogródzki Józef Niesiołowski i wojewoda wileński Michał Radziwiłł¹³ (ten ostatni w 1791 r. pisał do cesarzowej z prośbą o pomoc w uzyskaniu opieki nad Dominikiem¹⁴, a później brał czynny udział w targowicy). Żaden z nich jednak nie miał znaczącego wpływu na przygotowanie i przebieg sejmiku w Słucku, prócz tego obaj woleli nie wchodzić w otwarty konflikt ze Stanisławem Augustem. Ta ostatnia zasada dotyczyła również wojewody trockiego Józefa Radziwiłła, właściciela ordynacji kleckiej z siedzibą w Radziwiłłmontach. W przeciwieństwie do pozostałych Radziwiłłów skierował on do udziału w miejscowym sejmiku dużą grupę swoich klientów (było to ok. 125 osób pod przewodnictwem podstolego mściławskiego Franciszka Woyciechowskiego i Dominika Miładowskiego), a także syna Antoniego, co sugerowało, że złoży przysięgę na wierność Konstytucji 3 maja¹⁵.

Urzędnicy powiatu słuczorzeckiego (1792)¹⁶

Podkomorzy Michał Bernowicz
 Chorąży Michał Reyten
 Wojski Michał Ginter
 Stolnik Antoni Korsak
 Podstoli Jan Woyniłowicz
 Podczaszy Józef Jabłoński
 Cześnik Bonifacy Beresniewicz
 Horodniczy Ksawery Czarnocki

¹² Arhiv vnešnej polityki Rossijskoj Imperii v Moskve (dalej: AVPRI), 1792, f. Varšavskaâ missiâ, op. 80/1, nr 1487, *Spiski pol'skih senatorov, ministrov i poslov sejma, gotovyh vystupit' protiv sejma*, k. 1–6.

¹³ *Ibidem*, k. 1.

¹⁴ AVPRI, f. Snošeniâ Rossii s Pol'seû, op. 79/6, nr 614, k. 1–8 v.

¹⁵ NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 12; nr 6, k. 1–2.

¹⁶ Źródła: NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 11–11 v.; B Czart., rkps 960, s. 331, 335, 339, 343, 347, 351, 355, 359, 363, 367, 371, 375, 379, 383, 387.

Skarbnik Michał Oraczowski (Oraczewski)
 Łowczy Tadeusz Wołocko (Wołodźko)
 Miecznik Onufry Rymsza
 Koniuszy Franciszek Woyciechowski
 Oboźny Jerzy Mogielnicki
 Strażnik Adam Wierzeyski
 Krajczy Michał Wołk
 Budowniczy Dominik Miładawski (Miładowski)
 Mostowniczy Jan Lipiński

Okoliczności udziału w sejmiku słuckim jego marszałka Michała Łopota, którego w powyższym spisie brak, nie są do końca jasne. Należał do ugrupowania dworskiego i do 1792 r. zdobył znaczne, jak na przedstawiciela średniej szlachty, doświadczenie polityczne (oboźny litewski 1776–1781, poseł starodubowski w 1776 i wołkowyski w 1778, członek Rady Nieustającej 1778–1780), otrzymał orderzy Świętego Stanisława, Orła Białego i zakonu maltańskiego¹⁷. Kariera polityczna Łopota nie była jednak do tej pory związana z regionem słuckim, a on sam prawdopodobnie nie uczestniczył bezpośrednio w przygotowaniu sejmiku słuckiego. Jedyłą motywacją dla jego udziału jako marszałka miejscowego sejmiku stanowiła chęć objęcia urzędu projektowanej kasztelani słuczorzeckiej, o którą konkurował z Michałem Bernowiczem¹⁸. Łopot był człowiekiem zdolnym do oddania każdej usługi politycznej (królowi, a później targowiczanom) w zamian za kolejne stanowiska i inne nagrody. Domaganie się (bezowocne) awansów w czasie Sejmu Czteroletniego stanowiło jeden z głównych motywów przewodnich jego korespondencji ze Stanisławem Augustem. Bombardujący króla swoimi prośbami Łopot gotów był przyjąć stanowisko senatorskie nawet w Koronie (pisał m.in. do monarchy: „jeśli na Litwie zabraknie wakansów, może mnie Wasza Królewska Mość, Pan Mój Miłościwy, i do prowincyj koronnych na jakiegokolwiek krzesło przenieść”¹⁹), aż pod koniec 1791 r. skupił swoją uwagę na nowo utworzonym powiecie słuczorzeckim:

Dobroć serca Waszej Królewskiej Mości, Pana Mego Miłościwego, którą w liście dnia 6 p[raesen]tium [sic] datowanym nadzieje i oczekiwania moje łaskawie uspakając raczysz, przewodniczy mi uprzedzać wcześnie względy Pańskie, abym zgłoszonego w nowej formie rządu ustanowienia powiatowych kasztelanii mógł być pewnym tego stopnia w nowo utworzonym z części województwa nowogrodzkiego powiecie słuczoreckim, w którego wydziale mając dziedziczną posesyją, moją familią i przyjaciół, widziałbym się szczęśliwym w sposobności pełnienia usług Waszej Królewskiej Mości, Panu Memu Miłościwemu, w wierności majestatowi Jego niczym nienadwerżonych²⁰.

¹⁷ A. Zahorski, *Łopot Michał*, w: PSB, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973, s. 413–414; *Deputaci Trybunatu Głównego...*, s. 379–381.

¹⁸ B. Czart., rkps 728, M. Łopot do Stanisława Augusta, Nieświż, 5 II 1792 r., s. 795.

¹⁹ *Ibidem*, *idem ad eundem*, Wiedźma, 3 II 1791 r., s. 785.

²⁰ *Ibidem*, *idem ad eundem*, [b.m.], 1791 r., s. 793.

Podobnie jak w poprzednich przypadkach król prawdopodobnie zignorował prośbę Łopota, gdyż na trzy tygodnie przed rozpoczęciem sejmiku (w omawianym liście z 24 stycznia 1792) obiecał nominację kasztelańską Michałowi Bernowiczowi.

Kolejny list Łopota do Stanisława Augusta, wysłany z Nieświeża 5 lutego 1792 r., pozwala przypuszczać, że na kilka dni przed sejmikiem – zapewne przy udziale Macieja Radziwiłła lub przynajmniej za jego zgodą – doszło do pertraktacji między Łopotem a Bernowiczem, po których eksobożny litewski postawił monarchę przed następującym faktem:

Kiedy J. W. Bernowicz poseł nowogrodzki, bliski będąc względów Waszej Królewskiej Mości, Pana Mego Miłościwego, w otrzymaniu nowo utworzyć się mającej kasztelanii słuczoreckiej, oświadczył się u nas z staraniem swoim o podkomorstwo w tymże nowym powiecie, co przez swoje zyskać może zasługi, zostawuje mi sposobność udania się jeszcze do względów Pańskich o tąż samą dla mnie kasztelanią, *etc.*²¹

Nie starając się zbytnio ukryć swojego niezadowolenia za standardowymi wyrazami szacunku dla króla, Łopot jednoznacznie wspominał na końcu listu o Konstytucji 3 maja, za którą obiecał być do zgonu wdzięczny monarsze – pod warunkiem że znajdzie miejsce na krześle senatorskim²². Nieznana jest odpowiedź Stanisława Augusta na ten list, jak również motywy, jakimi kierował się w odniesieniu nadawcy. Wydaje się możliwe, że udział tego ostatniego w sejmiku, a także w procedurze zaprzysiężenia w Słucku Konstytucji 3 maja był przede wszystkim jego inicjatywą, próbą ukazania królowi swojej przydatności, by – jak napisano w jednym z cytowanych listów – „uprzedzić wcześniej względy Pańskie”.

SEJMIK NA RZECZ KONSTYTUCJI

Obrady sejmiku słuckiego odbywały się w miejscowym kościele parafialnym (il. 1) od 14 do 20 lutego (z przerwą w niedzielę 19 lutego). Zaprzysiężenie Konstytucji 3 maja nastąpiło w drugim dniu obrad²³. Według *laudum* 15 lutego 1792 r. o godz. 9.00 marszałek Michał Łopot ogłosił początek sejmiku gospodarczego i rozpoczął posiedzenie od odczytania tekstu *Ustawy rządowej*, po czym wszyscy zebrani złożyli przysięgę:

²¹ *Ibidem, idem ad eundem*, Nieśwież, 5 II 1792 r., s. 795.

²² *Ibidem*: „przy powiększającym się tak licznie Senacie teraz spodziewać mi się należy skutku task Pańskich, abym członkiem będąc obrad sejmowych ustawnie dziękował Waszej Królewskiej Mości, Panu Memu Miłościwemu, za tak zbawienne dla ojczyzny ustawy na tym sejmie, a w szczególności dnia 3 maja uchwalone, które prawdziwie przyniosły dla kraju moc, bezpieczeństwo i szczęśliwość, a wielbiąc tak słodkie dla nas Waszej Królewskiej Mości, Pana Mego Miłościwego panowanie, dowodnie to zawsze okazywał, żem jest u nóg Jego, Waszej Królewskiej Mości, Pana mego miłościwego, wierny poddany”.

²³ W pierwszym dniu sejmiku odbył się wybór sędziego Trybunału Głównego, którym jednogłośnie został Onufry Rymsza, regent trocki, NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 16–16 v. Więcej o procedurze i trybie sejmikowania w Słucku zob. V.V. Anipárkoŭ, *Slučarècki pavet (1791–1792): stvarènne, administravanne, skasavanne*, w: *Parlamentaryzm u Válikim Knáŭstve Litoŭskim u XVIII ŭstogoddzi. Zbornik navukovyh artykulaŭ*, red. A.U. Macuk, R. Ŭgajcis, Minsk: Belaruskaâ navuka, 2020, s. 300–360.

1. Miejsce obrad sejmiku sluckiego z 1792 – *Fara w Slucku*, „Kłosy”, t. 28, 1879, nr 729, [s. 4]. Fot. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa / Venue of the Sluck sejmik held in 1792 – *Parish Church in Sluck, Kłosy*, vol. 28, 1879, no. 729, [p. 4]. Photo Wielkopolska Digital Library

My NN w obliczności Boga przysięgamy i zaręczamy, iż Ustawę prawa narodowego pod dniem 3 i 5 miesiąca maja w roku 1791 zapadłą, jako wiarę świętą i wolność naszą najszczególniej gruntującą, utrzymywać, strzec życiem i majątkiem obowiązujemy się²⁴.

Chociaż dyskusja nad Konstytucją do formalnego porządku sejmikowania nie została wprowadzona odpowiednimi przepisami ustaw, zachęcał do niej król w specjalnym *Liście...* wydanym 1 stycznia 1792 r.²⁵ Z tego powodu na sejmikach ze znaczną przewagą przeciwników *Ustawy rządowej* dyskusję nad nią pomijano (zdaniem Szczygielskiego przemilczenie faktu przyjęcia Konstytucji stanowiło formę dystansowania się od niej). W Wielkim Księstwie Litewskim, w przeciwieństwie do Korony, takich sejmików wcale nie było. Każdemu przyjęciu Konstytucji towarzyszyły albo podziękowanie dla króla i sejmu (5 sejmików), albo wspólne zatwierdzenie *Ustawy rządowej*, tzw. zaręczenie (1 sejmik), albo zbiorowa przysięga z obietnicą obrony Konstytucji kosztem własnego życia i majątku (27 sejmików)²⁶. Przysięga stanowiła

²⁴ NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 10 v.

²⁵ Szczygielski, *op.cit.*, s. 21.

²⁶ *Ibidem*, s. 395.

wyraz najsilniejszego poparcia dla *Ustawy rządowej* i – jak widzimy – właśnie w takiej formie ta ostatnia zyskała uznanie na sejmiku słuckim.

Materiały sejmiku potwierdzają opinię, że pod wpływem dużej kampanii propagandowej Konstytucja 3 maja była postrzegana przez społeczeństwo jako zwieńczenie wszystkich reform z lat 1788–1792.

Traktowanie *Ustawy rządowej* jako nierozdzielnie związanej z pozostałymi ustawami Sejmu Czteroletniego – w szczególności z utworzeniem powiatu słuczorzeckiego zgodnie z prawem z 2 listopada 1791 r. – jednoznacznie zostało podkreślone w przebiegu sejmiku. 15 lutego, tuż po zaprzysiężeniu Konstytucji 3 maja, przewidziano podjęcie różnych kwestii dotyczących powstania powiatu. Najpierw zapadła uchwała o organizacji pracy organów samorządu powiatowego, w tym o przeprowadzeniu kolejnych sejmików w bardziej sprzyjających warunkach. Uczestnicy sejmiku zwrócili się do Macieja Radziwiłła z prośbą o wyznaczenie w Słucku odpowiedniego miejsca dla wzniesienia budynków administracyjnych²⁷. W odpowiedzi kasztelan wileński 2 marca 1792 r. przekazał powiatowi „na potrzeby zbudowania izby sejmikowej, izb na jurysdykcje sądowe, kancelarii, archiwów i wież” parcelę o wymiarach 52 na 145 m, znajdującą się w pobliżu persjarni (czyli znanej fabryki pasów słuckich), naprzeciwko dawnego kościoła Jezuitów, na której stał szereg starych budynków, m.in. pałac zmarłego w 1790 r. Karola Stanisława Radziwiłła²⁸.

Kolejną kwestią były uchwały o symbolice nowego powiatu. Opis zawarty w *laudum* głosił:

herb [będzie] na chorągwi powiatowej, która ma być w czerwonym polu, na jednej stronie kolos [kolumna – od greckiego *κολοσσός*, po łacinie *colossus* – przyp. V.A.], na wierzchu kolosu czapka polska i przy tymże kolosie szabla na znak symboli wolności, z drugiej strony Pogoń Litewska i Ciołek na znak, że za panowania Najjaśniejszego Stanisława Augusta [w ustawie] zapadłej w roku 1791, miesiąca maja 3 i 5 dnia utworzyła narodowi szczęśliwość, razem z formowania naszego powiatu z napisem dokładnych wyrażań obrać się mającemu, w chorągwi powiatu słuczozeskiego powierzającym się²⁹.

W wyjaśnieniu, jak wyglądało to przedstawienie znaku heraldycznego, pomaga pieczęć aktowego pisarza słuczorzeckiego Józefa Czarnockiego, odcisnięta na jednym z papierów dawnego archiwum rodzinnego Bułharynow³⁰. Jak widać na il. 2, jednym z głównych tematów

²⁷ NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 10 v.–11.

²⁸ *Ibidem*, k. 24–24 v.: „miejsce lokalne, idąc z miasta mostem około młynów ulicą Senatorską po prawej stronie od kościoła pojezuickiego, między ulicą Poprzeczną a persjarnią, prosto linią miary geometrycznej sznur jeden i pręcików siedem; podobnie teże szerokości ku ulicy Jurewskiej, od teże ulicy Poprzecznej do persjarni prosto linią także sznur jeden i pręcików siedem, długość ku ulicy Poprzecznej od ulicy Senatorskiej do ulicy Jurewskiej prostą linią sznurów dwa prętów dziewięć i pręcików ośm; drugiem bokiem, ku persjarni, od teże ulicy Senatorskiej do teże ulicy Jurewskiej również sznurów dwa prętów dziewięć i pręcików ośm, podług delineacji geometrycznej tegoż placu przez komor[ni]ka wymierzonego [...] z wymurowanym na tymże placu dawnym małym spichrzem”. Pałac widoczny jest np. na rosyjskim planie Słucka z końca XVIII w. – zob. M.A. Volkaū, *Słuck na starych planach*, Minsk: Bielarus', 2017, s. 41 (oznaczony na planie nr. 7).

²⁹ NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 11.

³⁰ *Ibidem*, f. 319, op. 2, nr 300, k. 6, dokument znaleziony i uprzejmie udostępniony autorowi przez dr. Sergiusza Rybczonka.

w opracowaniu heraldyki powiatu słuczorzeckiego było podkreślenie wdzięczności dla monarchy za jego utworzenie, a także wskazanie związku jego powstania z uchwaleniem *Ustawy rządowej*. Na chorągwi powiatowej Konstytucja jest przedstawiona symbolicznie jako kolumna zajmująca centralne miejsce w herbie powiatu.

Związek erygowania powiatu z *Ustawą rządową* dodatkowo podkreślał fakt wystania do Warszawy delegatów: asesora sądów zadwornych Wielkiego Księstwa Litewskiego Jana Wojniłowicza i szambelana Michała Oraczewskiego. W *laudum* zaznaczono, że wybrano ich na sejmiku bezpośrednio po procedurze zaprzysiężenia w Słucku Konstytucji 3 maja, „mając za cel najpierwszy winną tronu Najjaśniejszego Pana od powiatu naszego nowo złożonego słuczońskiego uczynić rekognicyją”³¹. Z instrukcji wynika, że delegaci dziękowali królowi równocześnie i w równym stopniu za Konstytucję 3 maja i za własny powiat³². Zatem jego utworzenie było postrzegane jako nierozzerwalnie związane z faktem akceptacji w kraju *Ustawy rządowej*.

W kolejnych dniach sejmiku odbyły się wybory urzędników, sędziów i komisarzy powiatu słuczorzeckiego. 16 lutego wybrano podkomorzego – został nim Michał Bernowicz – i chorążego, obdarzając tą godnością Michała Reytena. 17 lutego wyłoniono 10 sędziów ziemiańskich, 18 lutego – pisarza aktowego (Józefa Czarnockiego), lustratora starostw (Tadeusza Wołodźko) i 33 komisarzy granicznych, 20 lutego (po przerwie niedzielnej) – 30 komisarzy cywilno-wojskowych. Warto zauważyć, że poza jednym wyjątkiem (pisarza aktowego³³) wszystkie elekcje odbyły się w trybie bezalternatywnym. Jak odnotowano w *laudum*, Bernowicza i Reytena wybrano na podkomorstwo i chorągstwo jednogłośnie jako „mężów znakomitością rodowitych, przez odbywanie publicznych funkcji postug ojczyźnie i obywatelom domierzonych, stopniami urzędowań zaszczyconych”³⁴. Wołodźko jako jedyny spośród obecnych na sejmiku wyraził chęć pełnienia funkcji lustratora starostw. 7 z 17 kandydatów na sędziów dobrowolnie się wycofało, dzięki czemu sejmik mógł zatwierdzić 10 pozostałych kandydatów. Ta sama sytuacja (gdy zrezygnowało 7 z 37 kandydatów) powtórzyła się w przypadku komisji cywilno-wojskowej, a na stanowiska komisarzy granicznych pierwotnie nie było wystarczającej liczby chętnych, wskutek czego kilka znaczących osób z powiatu dodatkowo proszono o zgodę

³¹ *Ibidem*, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 10 v.

³² *Ibidem*, k. 16–16 v.; B Czart., rkps 886, *Głos Michała Oraczewskiego szambelana J.K.M. od powiatu słuczońskiego delegowanego, 3 maja roku 1792*, s. 675–677 v.

³³ W dniach 18–19 II odbyła się elekcja pisarza aktowego. 22 II 1792 r. nieusatisfakcjonowany pretendent na to stanowisko, regent grodzki mozyrski Adam Borysowicz, złożył protestację przeciwko wyborowi Józefa Czarnockiego, regenta granicznego nowogródzkiego. Według manifestu ten ostatni do niedawna nie posiadał w powiecie żadnej posesji – nabył taką w przeddzień sejmiku w celu uzyskania urzędu pisarskiego. Same wybory odbyły się przy sprowadzonym tłumie szlachty, kierowanej przez Franciszka Woyciechowskiego i Dominika Miładowskiego, działających na polecenie wojewody trockiego Józefa Radziwiłła. Przeciwnik elekta podkreślał, że szlachtę ściągniętą na sejmik słucki w liczbie 125 osób „na przemoc utrzymywano, przy silnym strzeżeniu onych” przez Woyciechowskiego. Ten ostatni „namową i pogróżkami” zmuszał szlachciców „jako dóbr książeńcych blisko domy swoje mających” do oddania głosów na rzecz Czarnockiego. Manifest wywołał kontroskarżenia o pomówienie i wobec utrzymania się Czarnockiego na stanowisku nie spowodował praktycznych konsekwencji. Zauważmy, że sam konflikt, sprowokowany aktywną działalnością klientów wojewody trockiego na sejmiku, nie miał charakteru politycznego i z perspektywy Warszawy był nieistotny – NGAB, f. 1787, op. 1, nr 6, k. 1–2.

³⁴ *Ibidem*, nr 1, k. 11.

na pełnienie tej funkcji³⁵. Pozbawione konkurencji wybory wskazują na poczynione wcześniej ustalenia i wysoki stopień wyreżyserowania przebiegu zgromadzenia. Jest jednak oczywiste, m.in. z perspektywy przyszłych wydarzeń, że głównym katalizatorem konsolidacji elit lokalnych na sejmiku było utworzenie powiatu, a nie treść czy okoliczności uchwalenia Konstytucji 3 maja.

Z badań Walerego Bubienia wynika, że w maju 1792 r. hierarchia urzędnicza powiatu słuczorzeckiego została już faktycznie utworzona³⁶. Stanisław August podpisał przywileje na stanowiska wojskiego, stolnika, podstolego, podczaszego, cześnika, horodniczego, skarbnika, łowczego, miecznika, koniuszego, oboźnego, strażnika, krajczego, budowniczego i mostowniczego (zob. spis, s. 221). Wyjątkiem był urząd marszałka słuczorzeckiego, na który przywileju nie wydano. W tej sytuacji tymczasowym zarządcą powiatu w funkcji podkomorzego zostawał Bernowicz.

20 lutego, równocześnie z zakończeniem obrad sejmikowych, rozpoczęły w Słucku prace kancelaria sądu ziemiańskiego i komisja cywilno-wojskowa. Komisarze wybrali Floriana Raykiewicza na regenta³⁷ i podzielili się, także biorąc pod uwagę nieobecnych, na sześć kompletów, które miały się zmieniać co miesiąc do 18 sierpnia 1792 r.³⁸ Wówczas winien odbyć się

2. Pieczęć Józefa Czarnockiego, pisarza aktowego słuczorzeckiego, 1792, Nacyânal'ny gistorychny arhiû Belarusi, Minsk, f. 319, op. 2, nr 300, k. 6. Fot. archiwum autora / The seal of Józef Czarnocki, clerk in Sluck, 1792, National Historical Archives of Belarus in Mińsk, fol. 319, op. 2, no. 300, k. 6. Photo author's archives

³⁵ *Ibidem*, k. 11–13.

³⁶ Bubień, *Sejmik nowogródzki, słuczorzeski i stwołowicki...*, s. 169–170.

³⁷ NGAB, f. 1894, op. 1, nr 2, k. 1.

³⁸ *Ibidem*, k. 1–1 v. W dniach 20 II–18 III w komisji zasiadać mieli: podstoli grodzieński Józef Daszkiewicz (jako prezes), regent grodzki trocki Wincenty Rozwadowski, Tadeusz Protasowicz, Tadeusz Szyszko, Bogusław Piątkowski; 18 III–18 IV – stolnik halicki Bartłomiej Niepokoyczycki (prezes), Rafał Hordyna, Faustyn Piasecki, Wincenty Morawski, Franciszek Rożański; 18 IV–18 V – Wiktor Domański (prezes), Wincenty Rajcecki, Tadeusz Buchowiecki, Antoni Kiersnowski, Franciszek Mikulski; 18 V–18 VI – Franciszek Woyciechowski (prezes), Alojzy Romanowski, Stanisław Ołędzki, Stanisław Jabłoński, Feliks Trzeciński; 18 VI–18 VII – Wincenty Korsak (prezes), Józef Czerniewski, Jerzy Zubowski, Antoni Teliszewski, Faustyn Piasecki (w rzeczywistości w skład kompletu wchodził: Korsak, Rożański i Morawski, *ibidem*, k. 34 v.); 18 VII–18 VIII – Michał Oraczewski (prezes), Adam Wierzeyski, Piotr Strowski, Joachim Oranowski, Michał Tuhanowski (ten komplet zebrał się tylko na jeden dzień, 18 VII 1792 r., bez Strowskiego i Oranowskiego, *ibidem*, k. 35; *ibidem*, nr 3, k. 80; *ibidem*, nr 6, k. 27). Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego reprezentowane było w komisji kolejno przez oficerów 8 Regimentu Pieszego im. Domu Radziwiłłów: do 21 IV 1792 r. przez chorążego Joachima Grabińskiego, do 6 VI 1792 r. przez kapitana sztabowego Jana Frankowskiego (*ibidem*, nr 2, k. 8 v.–32 v.; zob. także M. Machynia, V. Rakutis, C. Szednicki, *Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794. Spisy. Sztab, kawaleria, artyleria, wojska inżynierskie i piechota*, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 1999, s. 464, 466, 467). Spis komisarzy cywilno-wojskowych według *laudum* sejmiku w lutym 1792 r. zob. Anipârkoû, *Slučarëcki pavet...*, s. 358–359.

kolejny sejmik i obrać nowych komisarzy cywilno-wojskowych³⁹. Ostatecznie nie doszło do tego z powodu interwencji wojsk rosyjskich. Ze względu na sytuację wojenną część zamożnej szlachty opuściła powiat; prawdopodobnie z tej przyczyny ostatni komplet komisarzy zebrał się w okrojonym, trzyosobowym składzie tylko na pierwszy dzień pracy. Dzień ten, 18 lipca 1792 r., jest datą wniesienia ostatnich zapisów o działalności komisji⁴⁰.

Sąd ziemiański w Słucku, zgodnie z postanowieniami Sejmu Czteroletniego, rozpoczął pracę 1 kwietnia 1792 r. Dziesięciu sędziów, wcześniej wybranych na sejmiku (na kadencję czteroletnią), podzielono na dwa komplety⁴¹. Miały się one zmieniać co trzy miesiące. Od lipca do września w pracy sądów ziemiańskich przewidziano trzymiesięczną przerwę. W związku z tym drugi komplet, złożony z pięciu sędziów, miał zacząć pracę dopiero 1 października 1792 r., ale z powodu wydarzeń wojennych i późniejszego przekazania władzy konfederacji targowickiej nigdy się nie zebrał.

W okresach, w których nie odbywały się sesje sądowe (m.in. od 20 lutego do 30 marca – od zakończenia obrad sejmikowych do zwołania pierwszej sesji sądowej – oraz od 1 lipca, z powodu przerwy wakacyjnej), w Słucku pracowała kancelaria. Urzędowali tam Józef i Alojzy Czarnoccy, będący odpowiednio – aktowym pisarzem ziemiańskim i regentem ziemiańskim⁴². 14 sierpnia – po ogłoszeniu konfederacji targowickiej – do akt sądu ziemiańskiego zostały przyjęte pierwsze dokumenty lokalnej konfederacji słuczorzeckiej, której uczestnicy wkrótce rozpoczęli prowadzenie własnych ksiąg sądowych. Słuck w rezultacie był jednym z niewielu centrów administracyjnych Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie w czasie wojny 1792 r. i dalszej zmiany władzy politycznej w kraju nie zaprzestano działalności kancelaryjnej.

KONFEDERACJA

18 maja 1792 r. w Targowicy został ogłoszony akt konfederacji generalnej koronnej, wykorzystany przez władze Imperium Rosyjskiego jako uzasadnienie interwencji militarnej w Rzeczypospolitej. W miarę posuwania się wojsk rosyjskich w głąb kraju przy ich udziale w stolicach województw i powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego ogłaszano konfederacje lokalne, które wyrażały poparcie dla aktu targowickiego. Tak było m.in. w sąsiadującym ze Słuckiem

³⁹ *Deklaracja o komisjach cywilno-wojskowych Wielkiego Księstwa Lit.*, w: VL 9, s. 379.

⁴⁰ NGAB, f. 1894, op. 1, nr 3, k. 80; nr 6, k. 27. Zob. także: J. Gordziejew, *Komisje Porządkowe Cywilno-Wojskowe w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie Sejmu Czteroletniego (1789–1792)*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010, s. 17–53, 59, 87, 92, 103–104, 175, 191, 225–226, 232–233, 242, 245, 287, 304, 311. Niestety, autorowi nie udało się odnaleźć materiałów dotyczących działalności komisarzy granicznych w Słucku (wybieranych na sejmiku w liczbie 33 osób, spis w: AnipárkoŮ, *Słučarècki pavel...*, s. 356–357). Komisje graniczne w Wielkim Księstwie Litewskim złożone były z trzech różnych kompletów: plenum (w maksymalnym składzie), apelacyjnego (co najmniej 7-osobowego) i wydziałowego (co najmniej 3-osobowego) – zostały powołane w miejsce dawnych sądów podkomorskich, zob. *Rozgraniczenie normalne w Wielkim Księstwie Litewskim*, w: VL 9, s. 346–361.

⁴¹ W skład pierwszego kompletu weszli: Józef Rossadowski (jako prezes sądu), Wiktor Cywiński (przewodniczył podczas nieobecności Rossadowskiego), Wincenty Ptaskowicki, Kajetan Obuchowicz, Kazimierz Wołodźko. Drugi komplet miał składać się z Jerzego Hordyny, Kazimierza Czyża, Wincentego Protasowicza, Jana Kondratowicza, Roberta Uzłowskiego, NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 11 v. i nn.

⁴² Na sesjach sądowych pisarz był osobny, na to stanowisko w samym gronie sądowym dożywotnio został wybrany Feliks Rymśza.

Mińsku (po 25 czerwca), Słonimiu (8 lipca), Nowogródka (17 lipca)⁴³. Sam Słuck nie został włączony do tych działań, ponieważ już nie był uważany za centrum powiatu. Targowiczanie uznali za nieważne wszystkie postanowienia Sejmu Czteroletniego, znosząc tym samym reformę administracyjną z 1791 r. Niemniej jednak 14 sierpnia 1792 r. w Słucku został ogłoszony i uwierzytelniony w miejscowym sądzie ziemiańskim akt „konfederacji wolnej powiatu słuczoreskiego”, którego treść może być postrzegana jako demonstracyjna próba miejscowej szlachty zachowania – pomimo niekorzystnych okoliczności geopolitycznych i wojskowych – swojego powiatu z własnym sądem, komisją cywilno-wojskową i kompletem urzędników⁴⁴.

Akt ten znacznie różnił się od podobnych dokumentów większości konfederacji przyjętych do tego czasu w Wielkim Księstwie Litewskim. Zawierał wiele wyrazów szacunku dla króla (pod naciskiem Katarzyny II Stanisław August 24 lipca 1792 r. podpisał akces do konfederacji targowickiej) i pozbawiony był krytycznych ocen Sejmu Czteroletniego i Konstytucji 3 maja – podobnie jak wiele innych lokalnych związków powstałych po królewskim cyrografie⁴⁵. Jednocześnie z zawianiem konfederacji zapowiadał zachowanie uprawnień urzędników miejscowych oraz utrzymanie w Słucku komisji cywilno-wojskowej i sądu ziemiańskiego⁴⁶.

Zgodnie ze wspomnianym aktem marszałkiem konfederacji powiatu słuczorzeckiego został Michał Reyten, a jego ośmioma doradcami (konsyliarzami) byli: Michał Bernowicz, Michał Ginter, Tadeusz Odyniec, Michał Jabłoński, Alojzy Krzywobłocki, Bartłomiej Niepokoyczycki, Piotr Strowski i Stanisław Wendorf (dwaj ostatni jako reprezentanci tego powiatu w konfederacji generalnej Wielkiego Księstwa Litewskiego). Należy pamiętać, że każdy z nich otrzymał pewne stanowisko w powiecie na sejmiku w lutym 1792 r. lub po jego zakończeniu (Reytena wybrano chorążym, Bernowicza – podkomorzym, Gintera – wojskim, Strowskiego i Niepokoyczyckiego – komisarzami cywilno-wojskowymi, Odyńca, Jabłońskiego i Wendorfa, razem z Reytenem, Bernowiczem i Ginterem – komisarzami granicznymi⁴⁷). Uwzględniając m.in. te osoby, akt konfederacji powiatu słuczorzeckiego, nawet w sytuacji wyjazdu części szlachty, zatwierdzili swoimi podpisami podkomorzy, chorąży, łowczy, koniuszy, skarbnik, horodniczy, krajczy, obaj pisarze, regent, 4 (z 10) sędziów miejscowego sądu ziemiańskiego, 9 (z 30) komisarzy cywilno-wojskowych, 24 (z 37) komisarzy granicznych.

⁴³ R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003, mapa *Konfederacijos įsitvirtinimas LDK 1792 m.* między s. 72 i 73.

⁴⁴ NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 499–502 v. Tekst aktu konfederacji z podpisami opublikowany w: V.V. Aniparkoŭ, *Sluckaâ kanfederacyâ 1792–1793 gg.: asablivasci ūtvarënnâ, w: Bielarus', Slucki kraj i Ėdvard Vajnilovič*, red. A.A. Kavalenâ et al., Minsk: Medysont, 2018, s. 121–123.

⁴⁵ O zawiązywaniu przez zwolenników króla konfederacji na Litwie zob. W. Smoleński, *Konfederacya targowicka*, Kraków: nakładem autora, 1903, s. 260–269; Šmigelskytė-Stukienė, *op.cit.*, s. 85–93; w Koronie – Smoleński, *op.cit.*, s. 284–293; D. Rolnik, *Szlachta koronna wobec konfederacji targowickiej (maj 1792–styczeń 1793)*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000, s. 78–110.

⁴⁶ NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 500 v.–501: „Nie wstrzymując zaś biegu sprawiedliwości dla bezpieczeństwa osób i fortun naszych potrzebnej, osoby sąd ziemiański składające i w komisji cywilno-wojskowej powiatu naszego zasiadające przy dopełnieniu przysięgłych obowiązków, jako też pisarzy sądowego i aktowego przy ich urzędowaniu zachowujemy”.

⁴⁷ *Ibidem*, k. 10–13.

Z tekstu przysięgi, którą 14 sierpnia 1792 r. złożyli przed sobą marszałek i konsyliarze, wynika, że powodem zawiązania konfederacji w Słucku nie było poparcie dla celów związku targowickiego, lecz utrzymanie powiatu kierowanego przez własny zespół urzędników.

Jako przykład podam tekst przysięgi Michała Reytena, a obok niego – wzór zatwierdzony przez konfederację targowicką.

Wzór przysięgi marszałka konfederacji powiatu słuczorzeckiego

Ja, NN obrany marszałek konfederacji powiatu słuczor[eskieg]o, przysięgam Panu Bogu wszechmogącemu, w Trójcy Świętej jedynemu, iż ja urząd mój marszałkowski dla odzyskania swobód ojczystych według Boga, sumnienia i ustaw konfederacji naszej sprawować będę, i to wszystko, co tylko generalna konfederacja z Najjaśniejszym Królem J[ego] M[o]ścią zjednoczona dla uszczęśliwienia narodu uczyni i postanowi, dopełniać i utrzymywać będę⁴⁸.

Wzór przysięgi marszałka wymagany aktem targowickim

Ja, NN obrany marszałek konfederacji [...] urząd mój marszałkowski dla odzyskania swobód ojczystych według Boga, sumnienia i ustaw konfederacji niniejszej sprawować będę; Konstytucją 3 maja, jako grobem wolności i Rzeczypospolitej będącą, wszystkimi siłami niszczyć będę. Sukcesyją tronu i monarchią wszystkimi siłami odwracać będę. Władzy królów polskich rozszerzenia dopuszczać nie będę [...], z adherentami Konstytucji 3 maja żadnego porozumienia się na zgubę Rzeczypospolitej lub swobód ojczystych mieć nie będę, etc.⁴⁹

Nietrudno zauważyć, że przysięga umieszczona po lewej stronie była znacznie prostsza do wykonania z moralnego punktu widzenia. Uczestnicy sejmiku z lutego 1792 r. przysięgali na wierność Konstytucji 3 maja, podczas gdy akt targowicki (z wzorami przysięg) stanowił coś przeciwnego – zawierał obowiązek walki z *Ustawą rządową* wszelkimi środkami. Wbrew jemu powiatnicy słuczoescy nie piętnowali sukcesji tronu, nie dostrzegali przekształcenia się Rzeczypospolitej w monarchię, nie przewidywali potrzeby walki z królem, jakoby dążącym do powiększenia swej władzy, nie odcinali się od „adherentów” Konstytucji 3 maja. Szlachta słucka starała się więc, przynajmniej formalnie, nie wycofywać z publicznie złożonego przyrzeczenia i przystąpiła do konfederacji w inny sposób, niż domagało się tego przywództwo targowicz. Ci ostatni mieli jednak wiele innych powodów do niezadowolenia. Akt konfederacji słuczorzeckiej zobowiązywał miejscową komisję cywilno-wojskową do regulowania stosunków między ludnością a wojskami rosyjskimi, co pośrednio odzwierciedlało niechęć miejscowej szlachty do wykonywania poleceń, które płynęły z wojewódzkiej konfederacji nowogródzkiej⁵⁰. Samo utrzymanie komisji cywilno-wojskowej i sądu ziemiańskiego zaprzeczało postanowieniom targowicz. o czasowym zawieszeniu instytucji państwowych w kraju, a proklamowanie konfederacji lokalnej z tytułem „powiat słuczoescy” pozostawało w sprzeczności z decyzją o unieważnieniu wszystkich reform Sejmu Czteroletniego.

⁴⁸ *Ibidem*, k. 498.

⁴⁹ *Zbiór Wszystkich Drukow Konfederacji Targowickiej y Wilenskiej*, cz. 1, Warszawa: Drukarnia na Krakowskim Przedmieściu nr 427, 1792, s. 48–49.

⁵⁰ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vilnius (dalej: LMAVB), RS, f. 9, nr 359, l. 119–124.

Nic dziwnego, że po wywieszeniu na ścianach kościołów parafialnych egzemplarzy aktu konfederacji w skróconej formie uniwersatu⁵¹ i odczytaniu go z ambon przez miejscowych księży do Słucka z sąsiedniego Nowogródka wystano rosyjski oddział wojskowy na czele z konsyliarzem konfederacji wojewódzkiej Markiem Tuhanowskim. W księdze akt sąsiedniej konfederacji powiatu rzeczycykiego znajduje się kilka jego listów, z których jeden bardzo wymownie oddaje wydarzenia, jakie odbyły się w Słucku w następnych dniach. W tym piśmie skierowanym do marszałka konfederacji rzeczycykiej Michała Pruszanowskiego, Tuhanowski świadczył, że zgodnie z wolą Generalności miał rozpędzić konfederację w Słucku i zdusić opór jej członków: użył w tym celu zarówno uwłaczających słów, jak i rosyjskich żołnierzy. Dalej został wysłany z podobnym zadaniem do Bobrujska w powiecie rzeczycykim, gdzie ku swemu zaskoczeniu dowiedział się o decyzjach całkowicie odmiennych od pierwotnych zamiarów swego dowództwa:

Delegowano mnie [do Słucka] i na skutek delegacji komendy dano z instrukcją zniesienia powiatu i przyłączenia onego do województwa nowogrodzkiego: cóż, biedny, miałem czynić? Musiałem z naprzykrzeniem się powiatnikom dopóty opierających się z ostatnim despektem nie tylko *verbis*, ale też *arte et marte* prześladować, póki nie rozjechali się tam skonfederowani, odwoławszy sesyją. Znać na takowe spacium czasu takowego zwrot z Warszawy i z Wilna potrzebował, jako też tej nocy od nagle z Nieswiża na Słuck, Bobrujsk do Michalewa, bo dniem i nocą śpieszącego W[elmożnego] J[ego] M[ości] Pana Czapskiego komisarza J[aśnie] W[elmożnego] J[ego] M[ości] Pana Pana Wiszczyńskiego [Józefa?] kawalera orderu Św. Stanisława, wiernie W[asze] M[ości] Panu Dobrodziejowi donoszę: że serdecznie rad byłem służyć od rzeczzonego J[ego] M[ości] Pana Czapskiego, iż powiat słuczozeski przywrócony; nie wiem, tylko w jakim składzie: czy tak, jak Konstytucja Trzeciego Maja oddzielnym uczyniła na zawsze od województwa nowogrodzkiego, czy też aliter. Dość tego, że jurysdykcja konfederacka od soboty [31 VIII 1792] tam się rozpoczęła⁵².

Jak widać, urzędnicy słuczozescy oskarżyli Tuhanowskiego, apelując do Stanisława Augusta i jednocześnie do konfederacji generalnej przez wysłanych do Wilna (z aktem zawiązania konfederacji lokalnej) delegatów: Stanisława Wendorfa i Piotra Strowskiego. 30 sierpnia przywieźli oni ze stolicy litewskiej pożądaną rezolucję⁵³. Z jednej strony litewska Generalność na posiedzeniu 24 sierpnia 1792 r. oficjalnie odrzuciła akt konfederacji uchwalony 14 sierpnia w Słucku, uważając go za nielegalny. Z drugiej, aby okazać dobrą wolę wobec szlachty, która podpisała ten dokument, pozwoliła jej przystąpić do wspólnego związku konfederacji za pośrednictwem delegatów (w rzeczywistości: nie akceptując aktu, uznała wszystkie podpisy umieszczone na nim jako akcesy). Istotne jest również, że *de facto* przyjęty został skład konfederacji w Słucku, z niewielkimi zmianami (zob. dalej). Generalność powierzyła jej dalsze

⁵¹ NGAB, f. 1787, op. 1, nr 1, k. 496–497 v.

⁵² *Ibidem*, f. 1903, op. 1, nr 1, M. Tuhanowski do M. Pruszanowskiego, Bobrujsk, 7 IX 1792 r. (przy aktykacji listu błędnie podany miesiąc: *august* zamiast września), k. 21–21 v.

⁵³ *Ibidem*, f. 1934, op. 1, nr 1, k. 11–11 v.

wykonywanie zadań w potrzebie pełnienia na miejscu funkcji sądowych i administracyjnych. Jednocześnie zaprzestano działalności w Stucku sądu ziemiańskiego i komisji cywilno-wojskowej⁵⁴. Ponieważ Generalność oficjalnie nie uznała istnienia powiatu stuczorzeckiego, konfederacja miejscowa w swoich aktach używała nazwy „konfederacja sądownicza w Stucku”⁵⁵. Jurysdykcja miejscowego sądu konfederackiego miała jednak obejmować te same siedem parafii (hłuską, stucką, kopylską, cimkowiicką, klecką, lachowicką i niedźwiedzka), które wcześniej, zgodnie z ustawą Sejmu Czteroletniego, stanowiły terytorium powiatu stuczorzeckiego⁵⁶. Marek Tuhanowski w wymienionym liście do Michała Pruszanowskiego przypuszczał, że podjęta w Wilnie decyzja o utrzymaniu konfederacji stuczorzeckiej i odrębnym postępowaniu sądowym w tym powiecie była wynikiem ingerencji Stanisława Augusta, i z widocznym zakłopotaniem wnioskował z tego, że „konstytucja [3 maja], tak święta, zaczęła brać swoją aprobatę”⁵⁷.

W porównaniu z aktem z 14 sierpnia skład konfederacji miejscowej na mocy decyzji Generalności uległ pewnym zmianom. Zlikwidowano urząd marszałka konfederacji w Stucku w związku z nieuznaniem przez Generalność powiatu stuczorzeckiego, a funkcję przewodniczącego sądu konfederacji powierzono pierwszemu konsyliarzowi Michałowi Bernowiczowi. Uznano konsyliarzy konfederacji z funkcjami sądowniczymi: Michała Reytena (objął stanowisko konsyliarza zamiast marszałka), Piotra Strowskiego, Stanisława Wendorfa (dwóm ostatnim odmówiono prawa zasiadania w Generalności z powodu nieistnienia powiatu), Michała Gintera, Tadeusza Odyńca i Michała Jabłońskiego. Z grona konsyliarzy (których liczba, oprócz przewodniczącego, miała nie przekraczać sześciu) usunięto Bartłomieja Niepokoyczyckiego i Alojzego Krzywobłockiego. Konfederacji przyzwolono także na posiadanie pisarza (z prawem głosu równym sędziemu), którym wybrano Alojzego Czarnockiego, regenta dawnego sądu ziemiańskiego powiatu stuczorzeckiego⁵⁸. Tak więc wszyscy konsyliarze konfederacji w Stucku zostali faktycznie powołani na swoje stanowiska zgodnie z wcześniejszym aktem z 14 sierpnia 1792 r.

Ich działalność od sierpnia 1792 do kwietnia 1793 r. (gdy włączono region do Imperium Rosyjskiego) znalazła odzwierciedlenie w aktach sądowych, które składają się z pięciu jednostek archiwalnych przechowywanych w NGAB⁵⁹. Większość z nich poświęcona jest stosunkom między miejscową ludnością a wojskami rosyjskimi rozlokowanymi w Nieświeżu, Nowogródku i, najpóźniej od grudnia 1792 r., Stucku⁶⁰, a także sprawom sądowym, z których znaczna część dotyczyła sytuacji wokół fortuny Radziwiłłów i prawosławnej archimandrii stuckiej⁶¹. Wydaje się, że doświad-

⁵⁴ *Ibidem*; Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas, Vilnius, SA, nr 5811, l. 4–7 v.

⁵⁵ Przykład: NGAB, f. 1934, op. 1, nr 4, okładka: *Registr Summaryiny Sądów Konfederacyi Sądowniczej w Stucku agitującej się. Roku 1792 m[iesia]ca aug[usta] 30 dnia sporządzony.*

⁵⁶ *Ibidem*, k. 11 v.

⁵⁷ Zob. przyp. 52.

⁵⁸ NGAB, f. 1934, op. 1, nr 1, k. 13 v.; f. 1787, op. 1, nr 1, k. 501 v.

⁵⁹ *Ibidem*, nr 1–5.

⁶⁰ LMAVB, RS, f. 9, nr 359, l. 102–103; Ā.K. Aniščanka, *Vaennae zabespáčènne Rasiâj drugoga padzelu Rèčy Paspalıtaj*, „Belaruski gıstaryčny agląd”, t. 15, 2008, nr 1–2, s. 365–374.

⁶¹ O sprawach tych traktują prace: V.V. Anipárkoŭ, *Ekanamičnyâ aspekty dzejnasci Sluckaga pravaslaŭnaga arhimandryctva ŭ 1789–1793 gg.*, w: *Hristianstvo v Belarusi: istoriâ i sovremennost'*, red. A.A. Kovalenâ, Minsk:

czenie i waga polityczna słučkih sędziów konfederackich, w skali odpowiedniej dla prowincji, pozwalała im na prowadzenie w miarę niezależnej polityki (z uwzględnieniem interesów ich politycznych patronów i obecności Rosjan) nie tylko od sąsiedniego Nowogródka, ale także od Wilna.

Stabilności wśród miejscowej elity nie zaburzyły również kolejne zmiany polityczne, spowodowane II rozbiorem Rzeczypospolitej (1793) i utworzeniem powiatu słuckiego w nowych granicach Imperium Rosyjskiego. Działalność szlachty, przy jednoczesnym zachowaniu pozorów samorządu lokalnego, została podporządkowana ścisłej kontroli (wojskowej i politycznej) ze strony carskich gubernatorów. 27 (16) maja 1793 r. szlachta słucka otrzymała rozkaz zebrania się na sejmiku elekcyjnym z zadaniem wyznaczenia składu sądów ziemskiego i grodzkiego, które, jak napisano w *laudum*, miały obradować „wedle praw dawnych W[ielkiego] Ks[ięstwa] a Lit[ewskiego] do Konstytucji 3 maja 1791 roku nienaruszenie trwałych”⁶². Sejmik zorganizował i przewodniczył mu Michał Bernowicz jako najwyższy rangą urzędnik na stanowisku podkomorzego. Z listy obecnych na zgromadzeniu wynika, że większość z nich była uczestnikami sejmiku lutowego i (lub) konfederacji z sierpnia 1792 r.⁶³

Kolejny sejmik, z poleceniem wyboru asesorów, komisarzy policji i lustratorów dla parafii, został zwołany w Słucku 14 września 1793 r.⁶⁴ Mimo pojawienia się nowych nazwisk wśród nominatów ich elekcji towarzyszyła niezmienna obecność w aktach sejmików, dokumentach sądowych powiatu i dekretach rządu rosyjskiego grona, które co najmniej od sejmiku lutowego 1792 r. można określić mianem lokalnej elity urzędniczej. Krąg ten (złożony z kilkudziesięciu osób) zachował zewnętrzną lojalność wobec nowej władzy rosyjskiej, dzięki czemu pozostały w grze stare nazwiska urzędników powiatu, a nawet sama jego nazwa, która w dokumentach w języku polskim w większości przypadków występowała w starej formie „słuczorzecki”.

Dziedziczenie regionalne pomiędzy poprzednimi i nowymi władzami państwowymi podkreśliła również ciągłość działania w Słucku kancelarii sądowej. Od sejmiku z maja 1793 r.

Belaruskaâ navuka, 2014, s. 115–117; *idem*, *Barac'ba za apeku nad knâzem Daminikam Radzivilam (1786–1813) i kiravanne Nâsvižskaj ardynacyâj*, w: *Biëlarus', Nâsvižski kraj i Edvard Vajnilovič*, red. A.A. Kavalenâ et al., Minsk: Medysont, 2016, s. 63–72; *idem*, *Gandal' praviântam i furažom u 1792–1793 gg. u kantëksce adnosin pamiž šlâhtaj Vâlikaga Knâstava Litôŭskaga i vojskami Rasijskaj imperyi*, w: *Gistoryâ gandlû na terytoryi Belarusi*, red. A.A. Kavalenâ et al., Minsk: Belaruskaâ navuka, 2016, s. 201–211.

⁶² NGAB, f. 1787, op. 1, nr 2, k. 21–24 v.

⁶³ W wyniku sejmikowania funkcję prezesa sądu ziemskiego przyjął Michał Oraczewski (określony w *laudum* jako szambelan „dworu polskiego”); sędziami zostali: podstoli witebski Ksawery Czarnocki, Jan Kondratowicz, Samuel Wołk; pisarzem – regent ziemski trocki Onufry Rymusza (już po zakończeniu sejmiku Alojzego Rymuszę wybrano na stanowisko regenta sądu ziemskiego). Skład sądu grodzkiego wyglądał następująco: pierwszym sędzią (prezesem) był szambelan Piotr Strawski, drugim – regent ziemski nowogrodzki Józef Trzcziński, trzecim – stolnik witebski Joachim Korsak, czwartym – komornik litewski Roch Sipayło, pisarzem – Stanisław Tuhanowski. Pierwsze podpisy na *laudum* należały do Michała Bernowicza, Michała Reytena, Michała Gintera, Antoniego Korsaka, Józefa Jabłońskiego, Tadeusza Odyńca, Kazimierza Wołodźki, Józefa Rossudowskiego, Stanisława Wendorfa, Wincentego Płaskowickiego, NGAB, f. 1787, op. 1, nr 2, k. 20–24. Podobny skład uczestników kolejnego sejmiku pod rządem rosyjskim zob. *ibidem*, *laudum*, 14 (03) IX 1793 r., k. 165–165 v. (Asesorami zostali: przy gubernatorze szambelan Aleksander Krasiński i oboźnic nowogrodzki Wincenty Korsak, przy wicegubernatorze strażnik nowogrodzki Michał Jabłoński, przy prezesie Izby Obywatelskiej – ros. *Graždanskaja Palata* – szambelan Jan Olendzki. Komisarzami policji wybrano: Floriana Buthaka, szambelana Wincentego Rajeckiego, Wincentego Uzlowskiego i rotmistrza pińskiego Franciszka Rożańskiego).

⁶⁴ *ibidem*, k. 21–24 v.

(pierwszego w zaborze rosyjskim) przestał funkcjonować urząd miejscowego sądu konfederackiego, a jego pisarz został zobowiązany do przekazania całego archiwum powiatu pisarzowi nowego sądu ziemskiego. Proces aktywacji miał być wznowiony jak najszybciej, nie później niż 10 czerwca 1793 r.⁶⁵

PODSUMOWANIE

W 1. połowie lat 90. XVIII w. w Rzeczypospolitej doszło do niezwykle istotnych wydarzeń: uchwalenia Konstytucji 3 maja (1791), jej legitymizacji na sejmikach, jej delegalizacji po interwencji rosyjskiej i przekazaniu władzy konfederatom targowickim (1792), aż wreszcie dwu ostatnich rozbiorów (1793, 1795). Fale tych zmian politycznych wstrząsały obiema stolicami państwa polsko-litewskiego, ale często traciły swój impet na poziomie regionalnym. Tutaj bieg wydarzeń historycznych miał zazwyczaj swój własny wymiar, a elity lokalne pozostawały bardziej odporne na wpływy zewnętrzne.

Śluczek był jednym z takich regionów. Porównanie nazwisk szlachty obecnej na sejmikach, aktywnej na stanowiskach w sądach i administracji lokalnej pozwala mówić o wysokim stopniu personalnej ciągłości między samorządem powiatu śluczorzeckiego (1791–1792) a kolejnymi instytucjami władzy lokalnej działającymi w okresie konfederacji targowickiej (1792–1793) oraz po inkorporacji Śluccka do Imperium Rosyjskiego (1793).

Po tym, jak w lutym 1792 r. w Ślucuku odbył się sejmik, podczas którego szlachta zaprzysięła Konstytucję 3 maja, w powiecie śluczorzeckim powołano komplet urzędników i organy samorządu, niezbędne dla jednostki administracyjnej Rzeczypospolitej. Ponadto samo zniesienie powiatu decyzją wileńskiej Generalności miało charakter li tylko formalny, biorąc pod uwagę dalsze istnienie konfederacji lokalnej, której grono kierownicze utworzyli śluczorzeccy urzędnicy, komisarze i sędziowie. Co więcej, jej jurysdykcja obejmowała parafie wchodzące w skład byłego powiatu powstałego na mocy ustawy Sejmu Czteroletniego. Ważny aspekt działalności konfederacji w Ślucuku, który w dużej mierze kompensował likwidację sądu ziemiańskiego i komisji cywilno-wojskowej, stanowiło posiadanie samodzielnych (z pominięciem Nowogródka) instancji sądowych i administracyjnych. Możliwe, że dalsze istnienie w Ślucuku sądu i kancelarii było brane pod uwagę także przez władze rosyjskie przy ustalaniu centrów administracyjnych na nowo nabytych terenach w 1793 r.

Godnym podkreślenia jest fakt, że w tym lokalnym wymiarze podręcznikowy podział polityczny na zwolenników Konstytucji i targowiczian ulegał znacznemu zatarciu czy wręcz stracił znaczenie.

Różnica w reakcji na zmiany i wyzwania polityczne w stolicach i na prowincji państwa polsko-litewskiego wynikała m.in. z kultury politycznej elit regionalnych. W ciągu XVIII w. ich zachowanie kształtowało się nie tylko pod presją „przyzwyczajenia” do protektoratu rosyjskiego, ale i tzw. dyscypliny sejmikowej – wysokiego stopnia uległości prowincji szlacheckiej wobec celów dworu i (lub) głównych stronnictw magnackich. Oznaczało to przekazanie odpowiedzial-

⁶⁵ *Ibidem*, f. 750, op. 1, nr 1, k. 21.

ności za losy państwa królowi i brak pretensji do wpływu na wydarzenia polityczne na szczeblu centralnym. Nie było to równoznaczne z całkowitym brakiem innych pretensji i zadań politycznych. Prowincja szlachecka uparcie broniła tego (i tylko tego), co jej zdaniem mogła obronić. Sposoby adaptacyjne elit lokalnych w Słucku przybliżają biogramy najczęściej wymienianych w artykule ich przedstawicieli: Michała Bernowicza i Michała Reytena. Obaj w różnym stopniu związani byli z ugrupowaniem dworskim i Radziwiłłami, obaj na sejmiku opowiedzieli się za Konstytucją 3 maja, obaj – w celu zachowania odrębności powiatu – weszli do kierownictwa lokalnej konfederacji targowickiej, wreszcie obaj potrafili znaleźć porozumienie z władzami rosyjskimi: Reyten w 1795 r. został starostą nieświeskim, a Bernowicz w 1802 r. otrzymał podobne stanowisko w Słucku⁶⁶.

---

⁶⁶ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 1, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1899, s. 171; Mycielski, *Reyten Michał...*, s. 230–231. Michał Bernowicz w okresie wrzesień–październik 1793 r. brał udział w delegacji do Petersburga wyznaczonej przez gubernatora mińskiego Tymoteusza Tutołmina; jej celem było złożenie przysięgi wierności Katarzynie II i uzyskanie ustępstw na rzecz dawnych praw na terenach drugiego rozbioru, zob. [Jan Komar] *Dyaryusz Podróży Petersburskiej, 1793 rok*, opr. A. Knychalska, w: *Z dziejów kultury czasów nowożytnych. Wybór tekstów źródłowych*, red. M.E. Kowalczyk, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, s. 56, 60.

BIBLIOGRAFIA (WYBÓR) / REFERENCES

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Główne Akt Dawnych

Archiwum Radziwiłłów z Nieborowa – Akta majątkowe dawniejsze, sygn. 33.

Архив внешней политики Российской Империи в Москве

f. Snošeniâ Rossii s Polšeŭ, op. 79/6, nr 614.

f. Varšavskaâ missiâ, op. 80/1, nr 1487.

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps 722, 728, 886, 960.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vilnius, RS, f. 9, nr 359.

Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas, Vilnius, SA, nr 5811.

Национальный исторический архив Беларуси, Минск

f. 319, op. 2, nr 300.

f. 333, op. 9, nr 169.

f. 750, op. 1, nr 1.

f. 1787, op. 1, nr 1, 2, 6.

f. 1894, op. 1, nr 2, 3, 6.

f. 1903, op. 1, nr 1.

f. 1934, op. 1, nr 1, 4.

PAN Biblioteka Kórnicka, rkps 11164.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

[Jan Komar], *Dyaryusz Podróży Petersburskiej. 1793 rok*, oprac. A. Knychalska, w: *Z dziejów kultury czasów nowożytnych. Wybór tekstów źródłowych*, red. M.E. Kowalczyk, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, 60–109.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instukcijos (1788–1790), opr. R. Jurgaitis, A. Stankevič, A. Verbickienė, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras, 2015.

Volumina legum, t. 9, Kraków: Akademia Umiejętności, 1889.

Zbiur Wszystkich Drukow Konfederacyi Targowickiey y Wilenskiey, cz. 1, Warszawa: Drukarnia na Krakowskim Przedmieściu nr 427, 1792.

OPRACOWANIA

AniŲarkoŭ V.V., *Slučarècki pavet (1791–1792): stvarènne, administravanne, skasavanne*, w: *Parlamentaryzm u Vâlikim Knâstve Litoŭskim u XVIII stagoddzi. Zbornik navukovyh artykulaŭ*, red. A.U. Macuk, R. Ūrgajcis, Minsk: Belaruskaâ navuka, 2020, s. 300–360.

Aniščanka Â.K., *Vaennae zablespâčènne Rasiâj drugoga padzelu Rečy Paspalitaj*, „Belaruski gistoryčny aglâd”, t. 15, 2008, nr 1/2, s. 365–374.

Anusik Z., Stroynowski A., *Radziwiłł Dominik Hieronim*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, s. 176–178.

Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 1, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1899.

Bubieñ W., *Sejmik nowogródzki, stuczorzeski i stwołowicki w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego 1764–1795*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2007 (praca doktorska, mps).

Butterwick R., *Polska rewolucja a Kościół katolicki, 1788–1792*, Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2012.

Danilczyk A., *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 2010.

Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794): spis, opr. A. Rachuba, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.

- Filipczak W., *Sejm 1778 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2000.
- Gordziejew J., *Komisje Porządkowe Cywilno-Wojskowe w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie Sejmu Czteroletniego (1789–1792)*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010.
- Kwiatkowska-Jeznach E., *Sejmiki lutowe 1792 r. w relacjach „Gazety Narodowej i Obcej” i „Gazety Warszawskiej”*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica”, 2014, nr 92, s. 49–63.
- Machynia M., Rakutis V., Szednicki C., *Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794. Spisy. Sztab, kawaleria, artyleria, wojska inżynierskie i piechota*, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 1999.
- Michalski J., *Sejmiki poselskie 1788 r. (cz. II)*, „Przegląd Historyczny”, t. 51, 1960, z. 2, s. 331–367.
- Mycielski M., *Reytan Michał*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 31, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988, s. 230–231.
- Rolnik D., *Szlachta koronna wobec konfederacji targowickiej (maj 1792–styczeń 1793)*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000.
- Smoleński W., *Konfederacja targowicka*, Kraków: nakładem autora, 1903.
- Stroynowski A., *Reprezentanci Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasie uchwalenia Konstytucji 3 Maja*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica”, 1991, nr 41, s. 3–16.
- Szczygielski W., *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1994.
- Šapoka A., *Raštai*, t. 2: *Lietuva reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.
- Šmigelskytė-Stukienė R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003.
- Volkaŭ M.A., *Sluck na staryh planah*, Minsk: Bielarus', 2017.
- Zahorski A., *Łopot Michał*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973, s. 413–414.

Dr Vadzim Anipârkoŭ (Anipiarkou), adiunkt na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zainteresowania badawcze: konfederacje Wielkiego Księstwa Litewskiego, organizacja i funkcjonowanie systemu politycznego w 2. połowie XVIII w., rozwój myśli prawno-politycznej, kształtowanie się i działalność elit regionalnych, wewnętrzne i zewnętrzne czynniki rozbiorów Rzeczypospolitej.

